

Гринчак Сергій Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права № 1,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: s.grinchak1974@gmail.com
ORCID 0000-0001-6858-9104

doi: 10.21564/2414–990X.154.239077
УДК 343.618

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННУ ТРАНСПЛАНТАЦІЮ: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ

Досліджено становлення, розвиток та реформування правового забезпечення трансплантології. Виділено три основні етапи трансформації вказаного законодавства в період незалежності України. Встановлено найближчі та віддалені перспективи удосконалення правового регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людини. Виокремлено зміни кримінально-правової охорони трансплантології та проаналізовано їх вплив на практику застосування ст. 143 КК України;

Ключові слова: незаконна трансплантація; медична діяльність; анатомічні матеріали людини; кримінальні правопорушення; злочини; кримінальна відповідальність.

Гринчак С. В., кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры уголовного права № 1, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: s.grinchak1974@gmail.com ; ORCID 0000-0001-6858-9104

Уголовная ответственность за незаконную трансплантацию: прошлое, настоящее, будущее

Исследовано становление, развитие и реформирование правового обеспечения трансплантологии. Выделены три основных этапа трансформации указанного законодательства в период независимости Украины. Установлены ближайшие и отдаленные перспективы усовершенствования правового регулирования трансплантации анатомических материалов человека. Выделены изменения уголовно-правовой охраны трансплантологии и проанализировано их влияние на практику применения ст. 143 УК Украины.

Ключевые слова: незаконная трансплантация; медицинская деятельность; анатомические материалы человека; уголовные правонарушения; преступления; уголовная ответственность.

Вступ. Належна медична допомога є одним із найбільш важливих пріоритетів в житті кожної людини. Події останніх років – світова боротьба з COVID-19 – не залишає жодного сумніву у правильності такого висновку. У свою чергу трансплантація є одним із найбільш важливих методів лікування, який спрямований

на відновлення здоров'я людини, тому удосконалення кримінально-правового регулювання протидії незаконній трансплантації є безумовно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем кримінально-правової охорони трансплантації анатомічних матеріалів людини були предметом наукових публікацій таких сучасних вітчизняних учених, як: О. О. Володіна (O. O. Volodina), О. О. Дудоров (O. O. Dudorov), О. В. Процюк (O. V. Protsiuk), М. І. Хавронюк (M. I. Khavroniuk) та ін. Найбільш важливим науковим доробком у цій проблематиці вважаємо монографію Оксани Мисливої «Кримінально-правова характеристика та запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації» [1]. У зарубіжній літературі є ґрунтовні дослідження міжнародних та національних проблем незаконної трансплантації (N. Kala) [2] (T. Adido) [3] та ін. Але в Україні досі системно не вивчено правове регулювання трансплантації, не розроблено і напрями подальшого його розвитку.

Метою цієї статті є комплексний аналіз становлення, розвитку та реформування законодавства, що забезпечує трансплантацію анатомічних матеріалів людині¹. Для цього спробуємо системно проаналізувати регуляторне законодавство у сфері трансплантології та зміни, які у ньому відбулися; дослідити усі зміни, внесені до ст. 143 КК України впродовж її чинності; виявити вплив змін законодавства на практику застосування ст. 143 КК України; встановити переваги та недоліки законодавчих новел та визначити подальші перспективи розвитку правового регулювання трансплантології.

Виклад основного матеріалу. Дослідження правового регулювання тих чи інших суспільних відносин завжди потребує окреслення відповідних часових рамок. Не винятком є і правове регулювання трансплантації органів і тканин людини, яке було започатковано в ХХ ст. Проте нормативні акти радянського періоду щодо трансплантації мали підзаконний та відомчий характер, не враховували надзвичайну важливість цих суспільних відносин. Регулювання трансплантації, як правило, здійснювалося в контексті інших питань медичної діяльності і стосувалося лише окремих аспектів вилучення органів від донора-група. Поза увагою законодавця залишилося багато інших питань, особливо захист прав і свобод живого донора. Тому саме в період незалежності України формується більш досконала нормативна база трансплантології, яку надалі і проаналізуємо шляхом вивчення етапів розвитку останньої.

І етап. Становлення законодавчого забезпечення трансплантології

На рівні закону про пересадку анатомічних матеріалів людини вперше йдеться в Основах законодавства України про охорону здоров'я (1993 р.) [4], де було закріплено поняття трансплантації. Але найважливішим кроком на шляху формування правової бази трансплантології є прийняття Закону України «Про трансплантацію органів і тканин людини» (1999 р.) [5] (далі – Закон про

¹ Дослідження кримінальної відповідальності, передбаченої ст. 143 КК, нерозривно пов'язано з аналізом регуляторного законодавства в сфері трансплантології. Це передусім обумовлено тим, що диспозиції ст. 143 КК за способом визначення кримінальної протиправності є бланкетними (за винятком тих норм, де передбачені кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки).

трансплантацію), який визначав правове становище донора та реципієнта, засади вилучення трансплантатів у живих та мертвих донорів, особливості отримання та використання анатомічних матеріалів людини тощо. Закон встановлював державну монополію на діяльність, пов'язану з трансплантацією, якою можуть займатися акредитовані в установленому законодавством порядку державні та комунальні заклади охорони здоров'я і державні наукові установи¹. Але час дії Закону не поширювалася на деякі правовідносини, зокрема, на донорство крові та її компонентів і діяльність, пов'язану з їх використанням, тому що вони регулювалися іншими спеціальними нормативними актами.

Указані акти дали змогу законодавцю надалі криміналізувати незаконну трансплантацію². У новому КК України з'явилася ст. 143, в якій було встановлено відповідальність за чотири самостійні склади кримінальних правопорушень, а саме: 1. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143 КК). 2. Вилучення в людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації (ч. 2 ст. 143 КК). 3. Незаконна торгівля органами або тканинами людини (ч. 4 ст. 143 КК). 4. Участь у транснаціональних організаціях, які займаються діяльністю, передбаченою частинами другою, третьою чи четвертою ст. 143 (ч. 5 ст. 143 КК). Цей висновок зумовлений тим, що наведені склади суттєво відрізняються між собою об'єктивними та суб'єктивними ознаками. Окрім самостійних складів, у ст. 143 КК було передбачено також дві кваліфікуючі ознаки: вилучення в людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації, вчинене щодо особи, яка перебуває в безпорадному стані (ч. 3); вилучення в людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації, вчинене щодо особи, яка перебуває в матеріальній чи іншій залежності від винного (ч. 3); та одну особливо кваліфікуючу ознаку: дії, передбачені частинами другою, третьою чи четвертою ст. 143 КК, вчинені за попередньою змовою групою осіб (ч. 5)³.

¹ З метою забезпечення реалізації положень Закону про трансплантацію в подальшому було прийнято цілу нормативно-правових актів, наприклад: наказ Міністерства охорони здоров'я України № 96 від 4 травня 2000 р. «Про затвердження нормативно-правових актів з питань трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини»; Постанову Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2007 р. № 1100 «Про заходи щодо організації діяльності закладів охорони здоров'я та наукових установ, пов'язаної з трансплантацією органів, тканин і клітин»; Постанову Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1994 р. № 257 «Про створення Координаційного центру трансплантації органів, тканин і клітин»; накази Міністерства охорони здоров'я України № 432 від 29.11.2002 «Про затвердження Положення про Єдину державну інформаційну систему трансплантації» – № 226 від 25.09.2000 р. «Про затвердження Інструкції щодо вилучення органів людини в донора-трупа» та інші.

² Тут і далі для зручності викладення матеріалу під терміном «незаконна трансплантація» розуміються усі злочини, передбачені ст. 143 КК України.

³ Детальний аналіз регуляторного законодавства в сфері трансплантології та кримінальної відповідальності за незаконну трансплантацію в період з 1993 по 2001 рр. див.: [6, с. 119–172].

II етап. Реформування законодавчого забезпечення трансплантології

Звісно, життя не стоїть на місці. Закон про трансплантацію 1996 р. поступово втрачав свою актуальність, багато його положень не відповідали потребам часу: розвиток трансплантології в світі і в Україні, зокрема, невідкладно потребував удосконалення відповідного правового забезпечення. На необхідності прийняття нового закону наголошували і медична спільнота, і правники. Таким чином, реформування правового регулювання трансплантації анатомічних матеріалів було нагальною потребою.

На такий запит суспільства Верховна Рада України в травні 2018 р. приймає Закон України № 2427-VIII «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [7] (далі – новий Закон про трансплантацію), який набирає чинності з 1 січня 2019 р. З прийняттям цього Закону започатковано якісно новий етап розвитку трансплантології [8, с. 185]. Законом вносяться зміни до багатьох нормативних актів, зокрема: Кримінального кодексу України, Основ законодавства України про охорону здоров'я, законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про поховання та похоронну справу», Положення про паспорт громадянина України.

У зв'язку з цим виникає закономірне питання, як зміни вказаного законодавства впливають на кримінальну відповідальність за незаконну трансплантацію?

Указаним законом про трансплантацію закріплена нова редакція ст. 143 КК України. Її порівняльно-правовий аналіз з попередньою нормою дає підстави звернути увагу на такі новели.

По-перше, удосконалено предмет кримінальних правопорушень, передбачених ст. 143 КК. До набрання чинності новою редакцією статті предметом незаконної трансплантації були лише органи або тканини людини, де під органами людини (від грец. *organon* – знаряддя, орган) розумілося певною мірою відокремлену частину цілого організму, яка виконує одну або кілька специфічних функцій (наприклад, шлунок, підшлункова залоза, печінка, нирки, сечовий міхур, стравохід тощо). А під тканинами людини – систему клітин і безклітинних структур, які характеризуються спільністю розвитку, будови та специфічних функцій. Головна проблема полягала в тому, що криміналісти по-різному вирішували питання про те, які види анатомічних матеріалів слід відносити до тканин людини. Зокрема, судини, клапани, фетальні матеріали є тканинами людини чи ні? Одні науковці їх до тканин людини відносили, інші, навпаки, не включали їх до предмета кримінальних правопорушень, передбачених ст. 143 КК. Практика судових та правоохоронних органів з цього питання теж була вкрай суперечлива.

Науковці, зокрема і автор цієї публікації, неодноразово наголошували, що за законодавством про трансплантацію, яке діяло до 1 січня 2019 р., встановити вичерпний перелік анатомічних матеріалів, які слід відносити до тканин людини, неможливо. Адже яку б позицію ми не обрали, які б аргументи не використовували, ця позиція залишиться лише точкою зору з більш або менш вдалою аргументацією.

Вочевидь, звернувши увагу на численні зауваження науковців щодо окреслення предмета злочинів, передбачених ст. 143 КК, законодавець у новій редакції ст. 143 КК термін «органи або тканини людини» замінив на «анатомічні матеріали людини». У даному разі це важливе уточнення предмета кримінальних правопорушень, передбачених ст. 143 КК, адже поняття «анатомічні матеріали людини» є родовим по відношенню до «органів або тканин людини», бо крім органів (їх частин) або тканини людини охоплює і анатомічні утворення, клітини людини та фетальні матеріали людини, які можуть бути предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 143 КК. Таке закріплення предмета незаконної трансплантації, сподіваємося, покладе край суперечливому тлумаченню судовими та правоохоронними органами цієї ознаки складу кримінального правопорушення.

По-друге, суттєво змінено порядок трансплантації анатомічних матеріалів людині. Зокрема, новим Законом про трансплантацію розширене коло близьких родичів або членів сім'ї реципієнта, у яких може бути вилучений анатомічний матеріал; надано дозвіл на вилучення анатомічних матеріалів, здатних до регенерації (самовідтворення), у тому числі гемопоетичних стовбурових клітин, у живого донора, який не є близьким родичем або членом сім'ї реципієнта; дозволено застосування перехресного донорства¹; розширене коло живих осіб, у яких заборонено вилучати анатомічні матеріали; встановлено порядок проведення трансплантації анатомічного матеріалу реципієнту від донора-трупа з обов'язковим використанням Єдиної державної інформаційної системи трансплантації; закріплено спеціально уповноважену особу закладу охорони здоров'я – трансплант-координатора, яка зобов'язана здійснювати координацію надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації; закріплено обов'язок трансплант-координатора невідкладно вносити відомості про надану живим донором письмову згоду на вилучення у нього анатомічних матеріалів до Єдиної державної інформаційної системи трансплантації; надано право кожній повнолітній дієздатній особі призначити свого повноважного представника, який після смерті цієї особи надасть згоду на вилучення з її тіла анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів; встановлено заборону вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів у померлих осіб, які належать до певних категорій тощо.

Зміни порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини безпосередньо впливають на кримінальну відповідальність за незаконну трансплантацію, адже недотримання встановленого законом порядку трансплантації визначає зміст об'єктивної сторони незаконної трансплантації (діяння) і може бути підставою для кримінальної відповідальності (за наявності усіх інших ознак складу) за правопорушення, передбачені новою редакцією ст. 143 КК України.

---

¹ Одним із найбільших досягнень цього Закону є легалізація перехресного донорства, сенс якого полягає в тому, що реципієнтам надано право обміну між собою живими імунологічно сумісними донорами.

По-третє, посилено кримінальну відповідальність за правопорушення, передбачені ст. 143 КК. Підвищення зазнали майже усі санкції ст. 143 КК. Виняток становить лише санкція ч. 1 ст. 143 КК, у новій редакції якої передбачені аналогічні види та розміри покарання у порівнянні з попередньою редакцією. З огляду на те, що новий Закон про трансплантацію значно розширив можливості лікарів-трансплантологів при застосуванні замінної хірургії, посилення кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинені в сфері трансплантології, виглядає адекватним, зрозумілим та обґрунтованим¹. Після зазначених змін кримінальна відповідальність у ст. 143 КК була диференційована таким чином: у ч. 1 передбачена відповідальність – за злочин невеликої тяжкості, у ч. 2 – за злочин середньої тяжкості, у ч. 3 – за тяжкий злочин. Такий підхід видається цілком логічним.

III етап. Удосконалення законодавчого забезпечення трансплантології

У цьому ж 2018 р. Верховна Рада України приймає надзвичайно доленосний Закон про проступки² [10], яким передбачено низку концептуальних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України.

Головною ідеєю запровадження кримінального проступку в чинне законодавство, згідно з Концепцією реформування кримінальної юстиції України, вказано гуманізацію кримінальної відповідальності.

Науковці неодноразово наголошували, що введення інституту проступку вимагає ретельного реформування кримінального та адміністративного законодавства і повинно бути реалізоване як мінімум у формі нової редакції КК України, що недоцільно у сьогоденні реаліях.

Натомість у Законі про проступки штучно та поверхово створено інститут кримінального проступку шляхом формального перейменування (заміни) понять «злочин», «злочин невеликої тяжкості» на «кримінальне правопорушення», і «кримінальний проступок». До того ж, цей Закон не було узгоджено зі змінами, які були внесені до КК України останнім часом (як чинними, так і тими, що були опубліковані і мали набрати чинності найближчим часом).

Та головним недоліком цього Закону є безпідставне посилення відповідальності за кримінальні правопорушення у понад 100 санкціях КК України. Більше того, у багатьох випадках збільшено відповідальність у десять і більше разів (наприклад, ст.ст. 190, 191, 194, 194-1, 197, 210, 211, 238, 239, 239-2, 241, 242 і т. д.). Таке збільшення санкцій було проведено лише з однією метою – віднести те чи інше кримінальне правопорушення до розряду злочинів.

¹ Детальний аналіз нового закону про трансплантацію та його вплив на кримінальну відповідальність див: [9, с. 125–127].

² Закон про проступки (термін, який використовують як науковці, так і практики) – офіційно має назву: Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень».

Аналіз Закону про проступки та супровідних документів до нього не дає зрозуміти, які критерії криміналізації чи декриміналізації (цінність суспільних відносин, спосіб вчинення діяння, суспільно небезпечні наслідки, спричинені діянням, вид або розмір покарання тощо) використовувалися законодавцем для віднесення того чи іншого правопорушення до кримінальних проступків або злочинів.

У зв'язку з цим виникає питання, чи відбулося в державі якесь реформування соціально-політичної системи, яке вимагало такого різкого, багаторазового посилення покарання. Такі пропозиції є безпідставними, надуманими і безсумнівно нищать ідею гуманізації кримінальної відповідальності та стабільності кримінального законодавства. Отже, для вказаних змін до КК України, на нашу думку, не було ніякого теоретичного підґрунтя та практичної доцільності.

Щодо незаконної трансплантації, то Законом про проступки підвищено максимальну міру покарання за ч. 1 ст. 143 КК до трьох років позбавлення волі, визначивши кримінальне правопорушення, передбачене в цій частині, як нетяжкий злочин. У даному разі не враховано той факт, що новий Закон про трансплантацію в цьому ж році уже підвищував кримінальну відповідальність за незаконну трансплантацію.

Посилення санкції у ч. 1 ст. 143 КК призвело до того, що в перших двох частинах ст. 143 КК передбачена відповідальність за два нетяжкі злочини, що є невиправданим з точки зору суспільної безпеки цих діянь, а також необхідної диференціації кримінальної відповідальності, що негативно впливає на ефективність кримінальних репресій.

Останні масштабні зміни правового забезпечення трансплантології відбулися 20 грудня 2019 р., коли було прийнятий Закон України № 418-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, що регулюють питання трансплантації анатомічних матеріалів людині» [11]. Указаним актом внесені зміни до Кримінального кодексу України; Основ законодавства України про охорону здоров'я; Закону України «Про поховання та похоронну справу»; Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині».

Щодо регуляторного законодавства, то основні зміни внесені до нового Закону про трансплантацію і полягають у наступному: удосконалено поняття «діяльність, пов'язана з трансплантацією»; уточнено повноваження спеціально уповноваженої особи закладу охорони здоров'я – трансплант-координатора; введено на законодавчому рівні поняття «потенційний донор гемопоетичних стовбурових клітин»; забезпечено можливість участі громадськості (волонтерів) у діяльності, пов'язаній з трансплантацією; кореговано порядок роботи державної інформаційної системи трансплантології; викладено в новій редакції деякі положення, що стосуються порядку та умов застосування трансплантації тощо.

Зміни до Кримінального кодексу України полягають у прийнятті нової редакції ч. 1 ст. 143 КК: «Умисне порушення встановленого законом порядку застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини, що спричинило

істотну шкоду здоров'ю потерпілого». Указана новела суттєво впливає на практику застосування ч. 1 ст. 143 КК, адже змінена як об'єктивна, так і суб'єктивна сторона цього злочину.

Починаючи з 29 грудня 2019 р., склад злочину, передбачений в ч. 1 ст. 143 КК, перетворився на матеріальний, на відміну від попередньої редакції¹, а отже для встановлення об'єктивної сторони цього злочину необхідно, окрім діяння, виявити суспільно небезпечні наслідки – істотну шкоду здоров'ю потерпілого та причинний зв'язок між діянням та наслідком. Як бачимо, для закріплення суспільно небезпечного наслідку законодавець використав оціночне поняття.

Варто зауважити, що суспільно небезпечні наслідки медичних правопорушень у КК України закріплені по-різному: «зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини» (ч. 1 ст. 131); «тяжкі наслідки» (ст. 138); «якщо особі завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого» (ч. 1 ст. 139); «смерть хворого або інші тяжкі наслідки» (ч. 2 ст. 139); «тяжкі наслідки для хворого» (ч. 1 ст. 140); «смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки» (ст. 141); «створення небезпеки для життя чи здоров'я» (ч. 1 ст. 142); «тривалий розлад здоров'я потерпілого» (ч. 2 ст. 142); «тяжкі наслідки» (ст. 145). Як бачимо, таке поняття, як істотна шкода здоров'ю потерпілого, для характеристики суспільно небезпечних наслідків медичних злочинів або кримінальних проступків досі не використовувалося.

Також зміни зазнала і суб'єктивна сторона незаконної трансплантації, передбачена в ч. 1 ст. 143 КК. У новій редакції цієї норми з'явилася чітка вказівка на форму вини. Це означає, що кримінально карані тепер є лише умисне порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людині². Ставлення до суспільно небезпечних наслідків – істотної шкоди здоров'ю потерпілого може бути лише необережним³. Іншими словами, мова йде про так звану в науці «змішану форму вини», де має місце різне психічне ставлення до діяння та наслідків злочину. У цілому злочин, передбачений ч. 1 ст. 143 КК, є необережним.

¹ З моменту прийняття КК України і до 28 грудня 2019 р. включно склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 143, був формальним, і для наявності об'єктивної сторони цього злочину достатньо було встановити лише діяння – порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людині.

² Я неодноразово наголошував, що встановлення в ч. 1 ст. 143 КК кримінальної відповідальності як за умисні порушення порядку трансплантації, так і за необережні є зайвим і пропонував доповнити ч. 1 ст. 143 КК вказівкою на умисну форму вини. Див.: [6, с. 185].

³ До 29 грудня 2019 р. (момент набрання чинності новою редакцією статті) порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людині, яке було передбачене в ч. 1 ст. 143 КК, могло бути вчинене як умисно, так і необережно. Хоча у науці зустрічалися і інші тлумачення суб'єктивної сторони незаконної трансплантації, передбаченої в ч. 1 ст. 143 КК. Наприклад, Н. А. Жерж, О. О. Володіна та ін. вважали, що цей злочин може бути вчинений лише умисно, а О. Мислива додавала ще й обов'язковий мотив – отримання вигоди. Я неодноразово аналізував суб'єктивну сторону незаконної трансплантації. Більш детально див.: [12, с. 55; 13, с. 193; 14, с. 30–35; 1, с. 52].

Нова редакція ч. 1 ст. 143 КК декриміналізувала необережне порушення порядку трансплантації і остаточно поклала край дискусіям про форму вини цього діяння, а також полегшила правозастосування вказаної норми правоохоронними органами та судом. Разом з тим поза увагою законодавця залишилися питання встановлення адміністративної відповідальності за необережне порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Майбутні перспективи законодавчого забезпечення трансплантології

Подальший розвиток правового забезпечення трансплантології можна розділити на найближчі та віддалені перспективи.

До найближчих перспектив варто віднести розроблення проекту закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, що регулюють питання трансплантації анатомічних матеріалів людині», який зареєстровано у Верховній Раді України 26 липня 2021 р. [15]. У цьому проекті йдеться про зміни до нового Закону про трансплантацію, Основ законодавства України про охорону здоров'я та Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення». Основні пропозиції стосуються покращення понятійного апарату правового регулювання трансплантології шляхом визначення на законодавчому рівні термінів «органи людини» та «тканини людини», чергової деталізації порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини, розширення можливостей участі громадськості у діяльності, пов'язаній з заміною терапією тощо.

Віддаленими перспективами є прийняття нового КК України. Комісія з правової реформи¹ уже два роки поспіль працює над створенням проекту нового КК України [16]. Станом на 27 травня 2021 р. Особлива частина проекту КК України розпочинається книгою 4 «Злочини та проступки проти людини і громадянина», де передбачено окремий розділ 4.2. «Злочини та проступки проти права людини на охорону здоров'я». У цьому розділі кримінально-правова охорона трансплантології зазнала глобальних змін. Зокрема як злочин передбачено відповідальність за протиправне спонукання до надання згоди на вилучення анатомічних матеріалів людини (особа, яка спонукала іншу особу до надання згоди на вилучення в неї або її близької особи крові чи її компонентів для подальшого використання або іншого анатомічного матеріалу для трансплантації чи виготовлення біоімплантата, шляхом а) обману, б) насильства або в) погрози, – вчинила злочин 3 ступеня – ст. 4.3.7 проекту), а як проступок пропонується відповідальність за порушення порядку здійснення діяльності щодо анатомічних матеріалів (особа, яка а) порушила порядок вилучення, зберігання, обміну чи транспортування анатомічного матеріалу людини, б) уклала чи пропонувала укладення договору, що передбачає його купівлю-продаж, або в) незаконно його рекламувала, вчинила проступок – ст. 4.3.13 проекту).

¹ Комісія з питань правової реформи створена Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р.

Звісно, що у мене є попереднє враження про використаний підхід робочої групи до встановлення кримінальної відповідальності за вказані злочин та проступок. Але аналізувати недоліки або переваги на прикладі лише однієї незаконної трансплантації, гадаю, недоречно, адже такий аналіз має бути системним, як мінімум об'єднувати в собі характеристику усього розділу, який передбачає норми про кримінальну відповідальність за медичні злочини та проступки.

Висновки. Дослідження правового забезпечення трансплантології за період незалежності України дає можливість наголосити на таких змінах, що їх зазнала кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію.

1. Предметом злочинів, передбачених ст. 143 КК з часу прийняття КК України і до 31.12.2018 р., були органи або тканини людини, а з 01.01.2019 р. предметом визначено анатомічні матеріали людини. Таким чином, до предмета вказаних злочинів за чинною редакцією ст. 143 КК, окрім органів (їх частин) або тканин людини, увійшли і анатомічні утворення, клітини людини та фетальні матеріали людини.

2. Систематична зміна регуляторного законодавства в сфері трансплантології ускладнює встановлення чинного порядку та умов трансплантації анатомічних матеріалів людини, а як наслідок обтяжує виявлення ознак незаконної трансплантації.

3. Склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 143 КК, з часу прийняття КК України і до 28.12.2019 рр. був закріплений як формальний, а 29.12.2019 р. змінений на матеріальний, вказана трансформація відбулася шляхом доповнення диспозиції суспільно небезпечними наслідками – істотною шкодою потерпілому.

4. Суттєвих змін зазнала і суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК. З моменту прийняття КК України і до 28.12.2019 р. кримінально караним було як умисне, так і необережне порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини, а з 29.12.2019 р. діяння може бути лише умисним, а ставлення до наслідків лише необережним.

5. З моменту прийняття КК України і до цього часу законодавець двічі підвищував покарання за злочини, передбачені в ст. 143 КК, перший раз 17.05.2018 р., прийнявши новий Закон про трансплантацію, другий – 22.11.2018 р., прийнявши Закон про проступки. У кінцевому випадку підвищено покарання за усіма санкціями ст. 143 КК без винятку.

Список літератури

1. Мислива О. О. Кримінально-правова характеристика та запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ДДУВС, 2019. 220 с.

2. Serebrennikova A., Kala N., Grynchak S. et al. Comparative analysis of foundations of legal regulation of criminal liability for organ trafficking in the russian federation, kazakhstan, and the european union. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2020. Vol. 11, no. 4 (50). P. 1405–1415. doi: [https://doi.org/10.14505/jarle.v11.4\(50\).37](https://doi.org/10.14505/jarle.v11.4(50).37).

3. Adido Terry O. Transplant Tourism: An International and National Law Model to Prohibit Travelling Abroad for Illegal Organ Transplants. BRILL, 2018. 348 p.

4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2802-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 10.05.2021).
5. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини : Закон України від 16.07.1999 р. № 1007-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 41. Ст. 377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14#Text> (дата звернення: 10.05.2021).
6. Гринчак С. В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію органів або тканин людини : монографія / наук. ред. Л. В. Дорош. Харків : Право, 2011. 296 с.
7. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини : Закон України від 17.05.2018 р. № 2427-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 28. Ст. 377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> (дата звернення: 15.05.2021).
8. Юртаева К. В. Удосконалення кримінальної відповідальності за порушення порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: викилки XXI століття* : тези доп. учасників IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.). С. 185–187. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201120/article/view/yurtayeva.
9. Гринчак С. В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію: законодавчі новели. *Юридичний науковий електронний журнал* : електрон. наук. фахове вид. 2018. № 4. С. 125–128. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhivnomeriv?id=95>.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, що регулюють питання трансплантації анатомічних матеріалів людини : Закон України від 20.12.2019 р. № 418-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/418-20#Text> (дата звернення: 10.05.2021).
12. Жерж Н. А., Жерж Л. А., Мельниченко А. О. Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних із незаконною трансплантацією органів та інших анатомічних матеріалів людини. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 1 (5) 2017. С. 50–56.
13. Зінченко І. О., Володіна О. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2019. 248 с.
14. Процюк О. В., Алексеева-Процюк Д. О. Кваліфікація порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 55 с.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, що регулюють питання трансплантації анатомічних матеріалів людини : проект закону № 5831, зареєстрований у ВР України 26.07.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72605 (дата звернення: 25.05.2021).
16. Проект нового кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/08/12/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-25-07-2021-1.pdf> (дата звернення: 25.05.2021).

References

1. Myslyva, O.O. (2019). Kryminalno-pravova harakterystyka ta zapobigannja nezakonnij dijalnosti u sferi transplantacii. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav DDUVS [in Ukrainian].
2. Serebrennikova, A., Kala, N., Grynchak, S. et al. (2020). Comparative analysis of foundations of legal regulation of criminal liability for organ trafficking in the russian federation, kazakhstan, and the european union. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, vol. 11, 4 (50), 1405–1415. doi: [https://doi.org/10.14505/jarle.v11.4\(50\).37](https://doi.org/10.14505/jarle.v11.4(50).37).
3. Adido Terry, O. (2018). Transplant Tourism: An International and National Law Model to Prohibit Travelling Abroad for Illegal Organ Transplants. BRILL.

4. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorov'ia: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 r. № 2802-XII. (1993). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 4, art. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.

5. Pro transplantatsiiu orhaniv ta inshykh anatomichnykh materialiv liudyny: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. № 1007-XIV. (1999). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 41, art. 377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14#Text>.

6. Grynychak, S.V. (2011). Kryminal'na vidpovidal'nist' za nezakonnu transplantaciju organiv abo tkanyh liudyny / L. V. Dorosh (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

7. Pro zastosuvannia transplantatsii anatomichnykh materialiv liudyni: Zakon Ukrainy vid 17.05.2018 r. № 2427-VIII. (2018). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 28, art. 377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>.

8. Jurtajeva, K.V. Udoskonalennja kryminal'noi' vidpovidal'nosti za porushennja porjadku transplantatsii' anatomichnyh materialiv liudyny. *Teoretychni pytannja jursprudencei i problemy pravozastosuvannja: vyklyky HHI stolittja* : tezy dop. uchasnykiv IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 20 lystop. 2020 r.), 185–187. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201120/article/view/yurtajeva.

9. Grynychak, S.V. (2018). Kryminal'na vidpovidal'nist' za nezakonnu transplantaciju: zakonodavchi novely. *Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal*, 4, 125–128. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhivomeriv?id=95>.

10. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen: Zakon Ukrainy vid 22.11.2018 r. № 2617-VIII. (2019). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 17, art. 71.

11. Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchyh aktiv Ukrainy, shho reguljujut' pytannja transplantatsii' anatomichnyh materialiv liudyni: Zakon Ukrainy vid 20.12.2019 r. № 418-IX. (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/418-20#Text>.

12. Zherzh, N.A., Zherzh, L.A., Mel'nychenko, A.O. (2017). Kryminal'no-pravova harakterystyka zlochyniv, povjazanyh iz nezakonnoju transplantaciju organiv ta inshykh anatomichnyh materialiv liudyny. *Mizhmarodnyj jurydychnyj visnyk: aktual'ni problemy suchasnosti (teorija ta praktyka)*, issue 1 (5), 50–56 [in Ukrainian].

13. Zinchenko, I.O., Volodina, O.O. (2019). Kvalifikacija kryminal'nyh pravoporushen' proty zhyttja ta zdorov'ja osoby / M. I. Panov (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

14. Procjuk, O.V., Aljeksjejeva-Procjuk, D.O. (2018). Kvalifikacija porushennja vstanovlenogo zakonom porjadku transplantatsii' organiv abo tkanyh liudyny. Kyiv: Nac. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

15. Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchyh aktiv Ukrainy, shho reguljujut' pytannja transplantatsii' anatomichnyh materialiv liudyni: proekt zakonu № 5831, zarejestrovanyj u VR Ukrainy 26.07.2021 r. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72605.

16. Proekt novogo kryminalnogo kodeksu Ukrainy. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/08/12/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-25-07-2021-1.pdf>.

Grynychak S. V., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of Criminal Law Department No 1, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: s.grynchak1974@gmail.com ; ORCID 0000-0001-6858-9104

Criminal liability for illegal transplantation: past, present, future

Transplantation of human anatomical materials is an important method of treatment aimed at restoring human health, so improving the criminal law regulation of combating illegal transplantation is certainly important.

This article provides a comprehensive scientific and practical analysis of the formation, development and reform of legislation that provides transplantation of anatomical materials to humans. To do this, the author systematically studied the regulatory legislation in the field of transplantation and the changes

that have taken place in it, identified all the changes made to Art. 143 of the Criminal Code of Ukraine during its validity, the impact of these changes on the practice of application of Art. 143 of the Criminal Code of Ukraine.

The study of the legal support of transplantation was conducted through three main stages of transformation of legislation during the independence of Ukraine. This allowed us to draw the following conclusions: 1) the subject of the crimes under Art. 143 today is human anatomical materials. This means that, in addition to human organs or tissues, it covers anatomical formations, human cells and human fetal materials; 2) the systematic change of regulatory legislation in the field of transplantation complicates the establishment of the current procedure and conditions of transplantation of human anatomical materials, and, as a consequence, complicates the detection of signs of illegal transplantation; 3) the current corpus delicti provided in Part 1 of Art. 143 of the Criminal Code, is material, which requires the establishment, in addition to the act, socially dangerous consequences (significant harm to the victim) and the causal link between the act and the consequence; 4) the subjective side of the crime provided by part 1 of Art. 143 of the Criminal Code, from the moment of adoption of the Criminal Code of Ukraine until December 28, 2019, both intentional and negligent violation of the statutory procedure for transplantation of human anatomical materials was criminally punished, and from December 29, 2019, the act can only be intentional and the attitude to consequences only negligent; 5) since the adoption of the Criminal Code of Ukraine and until now, the legislator has twice increased the penalties for crimes under Art. 143 of the Criminal Code. In the final case, the penalty was increased for all sanctions under Art. 143 of the Criminal Code without exception.

Keywords: illegal transplantation; medical activity; human anatomical materials; criminal offenses; crimes, criminal liability.

Рекомендоване цитування: Гринчак С. В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію: минуле, сучасне, майбутнє. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 154. С. 244–256. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.154.239077>.

Suggested Citation: Grynchak, S.V. (2021). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonnu transplantatsiiu: mynule, suchasne, maibutnie [Criminal liability for illegal transplantation: past, present, future]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 154, 244–256*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.154.239077> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 19.08.2021 р.